
Відповідальність і вина як уселюдські чесноти в баладному оповіданні Марка Вовчка "Максим Гримач"

Лариса Сорокіна,
вчитель української мови та літератури
Смілянської ЗОШ I—III ступенів №10
Черкаська обл.

Мета: вчити учнів визначати особливості жанру романтичного баладного оповідання, аналізувати та інтерпретувати твір; розвивати навички компаративного аналізу, творче мислення, виховувати в учнів почуття відповідальності, вірності в коханні; прищеплювати любов до рідного слова.

Обладнання: комп'ютер, комп'ютерна презентація, тексти творів.

Епіграф: Катрю! Катрю! дитино моя хороша! загубив я твій вік молоденький!

Марко Вовчок

I. Актуалізація опорних знань

Учитель. Марко Вовчок надавала перевагу малим прозовим жанрам — оповіданням. Більшість творів письменниці належать до соціально-проблемних оповідань реалістичного спрямування, в яких вона обстоює вимоги відображувати дійсність із нещадною, суворою правдивістю, "називати речі своїми іменами".

— Пригадайте, про що із "суворою правдивістю" розповіла письменниця в оповіданні "Козачка"? (Це розповідь про трагічну долю жінки в умовах кріпосництва. Автор викриває антигуманну сутність кріпосницької системи, яка принесла Олесі нечувані страждання: зруйнувала її сімейне щастя, позбавила права на щасливе материнство, ізсушила, із'ялила молоду здорову жінку; прирекла на голодну, самотню старість, передчасну смерть на самоті.)

II. Мотивація навчальної діяльності

Учитель. У творчій спадщині Марка Вовчка особливе місце займають баладні оповідання, в яких переважають риси романтизму: "Чари", "Максим Гримач", "Данило Гурч". Ці твори мають свої ідейно-художні особливості.

III. Оголошення теми та мети уроку

Сьогодні на прикладі твору "Максим Гримач" ми з'ясуємо особливості жанру "романтична балада" та поговоримо про почуття відповідальності й вини.

IV. Вивчення нового матеріалу

З'ясування особливостей жанру "баладне оповідання".

Учитель. Баладне оповідання — твір, у якому поєдналися риси балади та оповідання і переважають риси романтизму.

"Літературознавче довідкове бюро"

Оповідання — невеликий прозовий твір, сюжет якого заснований на певному епізоді з життя одного персонажа (іноді кількох).

Балада — це жанр ліро-епічної поезії фантастичної, історико-героїчної або соціально-побутової тематики з драматичним сюжетом (наприклад, "Рибалка" П.Гулака-Артемівського).

Запитання:

— На якому епізоді із життя героя заснований сюжет твору "Максим Гримач"? (Максим Гримач висуває вимогу, щоб обранець доньки був вільним козаком. Це стає причиною особистої трагедії його старшої доньки Катерини.)

— Яка тематика твору (фантастична, героїчна чи соціально-побутова)? (Соціально-побутова.)

— Чи має твір "Максим Гримач" драматичний сюжет? У чому він виявляється? (Кохання героїні має трагічний фінал, а головний герой Максим Гримач переживає муки вини за зруйноване життя доньки.)

Завдання

Розгляньте схематичне зображення основних рис баладного оповідання. Поміркуйте, які із цих рис характерні для твору "Максим Гримач".

Основні риси баладного оповідання

Зображення етнографічних реалій

Зв'язок з легендами, піснями

Незвичайність зображуваних подій, ситуацій людських дол; таємничість, містичність

Емоційна наснаженість, експресивність стилю

Драматична напруженість сюжету і бурхливість його розвитку

Ідейно-художній аналіз твору

Робота над портретною характеристикою Максима Гримача

Запитання:

1. За що любили і поважали односельці Максима Гримача? (За веселу вдачу, небайдужість до чужого горя, волелюбність.) Зачитайте уривок, який свідчить про нетерпимість Гримача до несправедливості, про рішучість, силу і мужність героя. ("А такий був: нехай тільки станеться кому з нашого села пригода — головою ляже, а врятує; нехай зачепить хто чужий, то й не збудеться лиха: налетить, як той вихор нагальний, дощенту викорчує. Колись шляхтич да заняв козаке поле, то він і хату його спалив, і попіл розвіяв, і самого протурив за Дніпро. Коли жив, то, може, й досі пам'ятає, які нагайки-дротянки плелися в пана Максима Гримача.")

2. Зачитайте портретну характеристику Максима Гримача. Про що свідчить його вбрання? "Ходив у жупанах, та в сап'янцях, та в атласах". (Був забезпеченою людиною, гордою, нескореною, волелюбною — "Уже тепер годі за вас підставляти шию, годі!")

3. Гримач живе в атмосфері таємничості. Поясніть, які люди відвідують його будинок пізніми вечорами і вночі. (Гримачу привозять контрабандою різні товари: "шовки, оксамити, парчі-сутозолоті, пахучі шафрани й крами дорогі, в барильцях щире золото й срібло.")

Учитель. А зараз час надати слово нашим літературознавцям.

Компаративне дослідження (Марко Вовчок "Максим Гримач" та Михайло Лермонтов "Герой нашого часу", розділ "Тамань")

Літературознавче довідкове бюро

Перший "літературознавець". Загадковість і таємничість — це характерні риси романтичних творів. Ми хочемо запропонувати вашій увазі уривок із розділу "Тамань" роману Михайла Лермонтова "Герой нашого часу". Ваше завдання — прослухати уривок і пояснити, свідком яких таємних дивовижних подій став герой роману Лермонтова Григорій Печорін.

Другий "літературознавець".

"Я, с трудом спускаясь, пробирался по крутизне, и вот вижу: слепой приостановился, потом повернул низом направо; он шел так близко от воды, что казалось, сейчас волна его схватит и унесет, но видно, это была не первая его прогулка, судя по уверенности, с которой он ступал с камня на камень и избегал рытвин. Наконец он остановился, будто прислушиваясь к чему-то, присел на землю и положил возле себя узел. Я наблюдал за его движениями, спрятавшись за выдавшеюся скалою берега. Спустилась несколько минут с противоположной стороны показалась белая фигура; она подошла к слепому и села возле него. Ветер по временам приносил мне их разговор.

— Что, слепой? — сказал женский голос, — буря сильна. Янко не будет.

— Янко не боится бури, — отвечал тот.

— Туман густеет, — возразил опять женский голос с выражением печали.

— В тумане лучше пробраться мимо сторожевых судов, — был ответ.

— А если он утонет?

— Ну что ж? в воскресенье ты пойдешь в церковь без новой ленты."

Зупинка.

Перший літературознавець.

— Які таємничі події описані в цьому епізоді? (Дівчина із сліпим чекають на березі моря контрабандиста Янко, який має доставити товар.)

— Як ви гадаєте, Янко припливе в цю ніч, адже на морі не на жарт розігралася буря і розстелився туман? (Прогнозування учнів.)

Давайте прочитаємо цей уривок до кінця.

Другий літературознавець.

" — Видишь, я прав, — сказал опять слепой, ударив в ладоши, — Янко не боится ни моря, ни ветров, ни тумана, ни береговых сторожей; это не вода плещет, меня не обманешь, — это его длинные весла.

Женщина вскочила и стала всматриваться в даль с видом беспокойства.

— Ты бредишь, слепой, — сказала она, — я ничего не вижу.

Признаюсь, сколько я ни старался различить вдалеке что-нибудь наподобие лодки, но безуспешно. Так прошло минут десять; и вот показалась между горами волн черная точка; она то увеличивалась, то уменьшалась. Медленно поднимаясь на хребты волн, быстро спускаясь с них, приближалась к берегу лодка. Отважен был пловец, решившийся в такую ночь пуститься через пролив на расстояние двадцати верст, и важная должна быть причина, его к тому побудившая! Думая так, я с невольным биением сердца глядел на бедную лодку; но она, как утка, ныряла и потом, быстро взмахнув веслами, будто крыльями, выскакивала из пропастей среди брызгов пены; и вот, я думал, она ударится с размаха об берег и разлетится вдребезги; но она ловко повернулась боком и вскочила в маленькую бухту невредима. Из нее вышел человек среднего роста, в татарской бараньей шапке; он махнул рукою, и все трое принялись вытаскивать что-то из лодки; груз был так велик, что я до сих пор не понимаю, как она не потонула. Взяв на плечи каждый по узлу, они пустились вдоль по берегу, и скоро я потерял их из вида. Надо было вернуться домой; но, признаюсь, все эти странности меня тревожили, и я насилу дождался утра".

Перший літературознавець.

Яким ви уявляєте контрабандиста Янко? За що його кохає дівчина? (*Сміливий, рішучий, вправний.*)

Учитель. Марко Вовчок не дає у своєму оповіданні розгорнутих описів, як доставлялися контрабандні товари, як це зробив Михайло Лермонтов. Проте ми розуміємо, що справа ця небезпечна і потребує великої мужності.

Завдання:

— Поміркуйте, у чому схожість героїв: Янка і Семена? (*Вони обоє молоді контрабандисти, ризикують життям, рішучі, сміливі, мужні; їх кохають гарні дівчата.*)

— Прочитайте, за що покохала Семена Катря. (*"Найчастіше припливав молодий козак Семен, уродливий парубок, хисткий, як очеретина, смілий, як сокіл, — і щиро покохала його наша гордовита Катря".*)

Евристична бесіда

— Якою ви уявляєте Катрю, доньку Гримача? У чому вона схожа на батька? (*"Гордовита Катря".*)

— Гримач був вдівцем, ростив доньок сам. Зачитайте портретну характеристику дівчат. Чому виникає відчуття, що сестри зростають у добрі і любові? (*"Максим удовець, мав дві дочки. Одна — Катрею звали — вже дівчина доросла, а хороша та пишна, як королівна; друга — Тетяна, так собі підліток, невеличка; зважається, було, в дворі або в віконце виглядає, як ясочка. Жили вони в батька у розкошах".*)

— Батько любив своїх доньок. Про це говорить і те, що він враховував бажання доньки і не змушував Катрю вийти заміж за тих парубків, які до неї сваталися, хоча вони "перші люди в селі, парубки все молодії й хороші".

— Чому Катря, знаючи, як її любить батько, не назвала відразу йому ім'я того, кого покохала? (*Катерина знала принципів свого батька, який понад усе цінує волю. "...та й за бурлаку не віддам; нехай він хоч і місяця з неба схопить".*)

Учитель. Давайте прочитаємо в ролях розмову Гримача з донькою, що стала для них фатальною.

Читання в ролях

"Слухай, дочко, — каже Максим, — багацько ти гордуєш, рибочко! Сватають тебе перші люди в селі, парубки все молодії й хороші, — чому не йдеш?"

— Мені байдуже, дочко, вони молодії й хороші, коли моє серце не до них горнеться.

— А до кого ж, доню? Слухай лишень, моя дитино: я тебе не буду за них силувати, та й за бурлаку не віддам; нехай він хоч і місяця з неба схопить. Не оддам, дочко! як тобі кажу, так і буде. Слово в мене батьківське, кріпке, сама знаєш.

— Знаю, тату. А якого б ви собі зятя бажали?"

— Вільного козака, дочко, щоб сам собі паном був, нікому не кланявся — от якого!

— А як буде сам собі пан?"

— Тоді з Богом!

— Ну, я буду дожидати.

— Дожидай, моє серце, не бороню. Хто ж він такий? Я щось примітив.

— Нащо вам знати, таточку! Нехай перше визволиться, тоді й знатимете.

— Добре, моя любя дитино, нехай!"

Учитель. Якби любляче серце батька тоді відчуло, що потрібно поступитися своїми принципами, розпитати і зрозуміти свою закохану донечку, може, й не трапилося б тоді тієї страшної трагедії!

— Як Семен планував стати вільним козаком? (*"Як послужить доля, то зього року буде велика здобич. Отаман мене не скривдить: чоловік він шановний... Подякую йому за хліб, за сіль, нагляджу де хуторок красний да й поклонюсь тоді своєму батькові... Тільки люби мене вірно, моя дівчино!"*)

— Катря чекала весни. Як ви гадаєте, про що мріяла дівчина, вишиваючи зимовими днями і вечорами? Що саме вишивала Катря? (*Мріяла про зустріч з коханим, весілля. Мабуть, вишивала весільні рушники, сорочку нареченому.*)

Учитель. І ось настала довгоочікувана весна.

Дослідження ролі пейзажу у розкритті психологічного стану героїні

Завдання. Дослідіть роль пейзажу у розкритті психологічного стану героїні. Які переважають фарби в описі весни? Як вони відображають настрої Катерини, яка чекає свого любого козака?

Учитель. Не дочекалася Катря свого коханого. Почула страшну звістку про його загибель.

Дослідження використання художніх засобів у описі бурі

Завдання. Прочитайте опис бурі. Проведіть текстувальне дослідження: за допомогою яких художніх засобів змальовано картину бурі. Чому виникає відчуття кінця світу? (*Використання гіперболи.*)

Учитель. Марко Вовчок свідомо використовує гіперболу, описуючи бурю. Слухаючи розповідь козака, Катря переживає відчуття кінця світу. Для неї життя закінчилося разом із загибеллю коханого.

— Чи дорікає Катерина батькові? (*Єдиною фразою: "Тепер уже вільний козак мій жених, тату! вільного собі зятя дождали!" і єдиним поглядом: "Вона глянула йому в вічі, визволила руку і пішла, не промовила й словечка".*)

Дослідження символіки вінка Катерини

— Катерина починає плести вінок. Які квіти вона обрала для нього? (*Червоний і білий мак, зелений барвінок.*)

Учитель. Горда Катря нікому не повідала про своє горе, не дорікала, не жалілася на свою нещасну долю. Вона сплела вінок, який мав розповісти про її почуття. "Вона сидить у садочку та вінок плете з червоного та з

білого маку, зеленим барвінком перевиває". Про що ж "розповідав" дівочий вінок? Щоб відповісти на це запитання, потрібно з'ясувати символіку використаних Катрею квітів та кольорів.

"Літературознавче довідкове бюро"

Квіти: Мак вважається символом сну і смерті.

Барвінок у народній поезії є символом подружнього щастя. Вважається, що барвінок садять дівчата, щоб бути завжди коханими і бажаними.

Кольори: Білий — символ невинності, чистоти й радості (вважається поховальною символікою).

Червоний — це символ любові і символ страждань (вважається поховальною символікою).

Зелений — символ краси і молодості (символіка життя).

— Про що ж "розповідав" вінок Катрі? *(Можливі відповіді: Про те, як молода невинна дівчина мріяла про кохання і як сильно тепер страждає. Про те, як смерть убила мрію про подружнє щастя. Про те, що без коханого Катрі не жити. Про те, що смерть виявилася сильнішою за прагнення жити і любити. А, може, вінок сплітався як докір батькові про загублене життя.)*

Компаративне дослідження образів Катерини та Офелії (В.Шекспір "Гамлет")

— Пригадайте, з якою героїнею із світової літератури перегукується образ Катерини? *(Офелія із трагедії В.Шекспіра "Гамлет").*

— Що спільного ви помітили у цих образах? *(Трагічне кохання стає причиною смерті обох героїнь. Обидві кидаються в воду з верби, обидві перед смертю плетуть вінки.)*

Учитель. Хочу нагадати вам, що вінок Офелії був сплетений як поховальний вінок — із одного виду квітів — гвоздик, які мають поховальну символіку.

Бесіда за запитаннями

— Прочитайте, як змінила Максима Гримача смерть доньки? *(*"Зачинився старий Гримач, аж п'ять років не виходив за свої ворота. Одцурався й отамана, й здобичі. Посивів, як той голуб сивий".*)*

— Як ви гадаєте, про що думав на самоті кожного дня протягом п'яти років Максим Гримач? А про що були його думки на весіллі меншої доньки? *(Мабуть, докорав собі, що загубив життя своєї донечки, не дозволивши їй вийти за коханого. Страждав від неможливості змінити щось. Радів щастю Тетяни і звинувачував себе, що не зміг зробити щасливою старшу доньку.)*

V. Підсумок уроку

Учитель. "Катрю! Катрю! дитино моя хороша! загубив я твій вік молоденький!" Таким гірким зізнанням невтішного батька закінчується романтичне баладне оповідання Марка Вовчка "Максим Гримач". Так, оповідання вчить, що потрібно бути відповідальним у прийнятті життєво важливих рішень. Максим Гримач помилювався, коли через принципи прирік рідну доньку на страждання і смерть.

Нестерпно тяжко тепер жити батькові з почуттям вини. Мабуть, тисячі разів він повертався думкою до тієї розмови з Катрею, коли все могло вирішитися по-іншому...

Завдання

Об'єднайтеся у пари і спробуйте виправити фатальну помилку героя: складіть уявний діалог між Максимом Гримачем та Катериною, після якого б Катерина жила довго і щасливо.

Декілька пар відтворюють складений діалог.

VI. Домашнє завдання. Прочитати повість Марка Вовчка "Інститутка".